

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.61

ГЕМБАРА О.Ю.

ЦІНА ЯК ІСТОТНА УМОВА ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

У статті здійснено порівняльний аналіз законодавчого вирішення питання на рівні Господарського і Цивільного кодексів України про обов'язковість визначення ціни на етапі укладення договору. Автором узагальнено широке коло судових рішень з окресленої проблеми. Обґрунтовано, що припис частини 3 статті 180 Господарського кодексу України щодо обов'язкового погодження ціни при укладенні господарського договору має тлумачитися таким чином: ціну має бути визначено в договорі, тільки якщо це відповідає суті зобов'язання, яке полягає у сплаті відповідної суми коштів.

Ключові слова: ціна, істотна умова договору, господарський договір, укладення договору.

В статье осуществлен сравнительный анализ законодательного урегулирования вопроса на уровне Хозяйственного и Гражданского кодексов Украины относительно обязательности определения цены на этапе заключения договора. Автором обобщен широкий круг судебных решений по рассматриваемой проблеме. Обосновано, что предписание части 3 статьи 180 Хозяйственного кодекса Украины об обязательном согласовании цены при заключении хозяйственного договора должно толковаться таким образом: цена должна быть определена в договоре, только если это соответствует сути обязательства, которое заключается в уплате соответствующей суммы средств.

Ключевые слова: цена, существенное условие договора, хозяйственный договор, заключение договора.

The article presents a comparative analysis of legislative regulation of the issue at the level of the Commercial and Civil Codes of Ukraine regarding the obligation of determining the price at the stage of signing the contract. The author summarizes the wide range of court decisions on this issue. It is proved that the requirement of Commercial Code of Ukraine on mandatory agreement on the price at the conclusion of a business agreement shall be interpreted as follows: the price should be determined in the agreement only if it corresponds to the essence of the obligation, consisting in the payment of the appropriate amount of funds.

Key words: price, essential condition of the contract, business contract, conclusion of the contract.

Постановка проблеми. У західній юридичній літературі договори характеризуються як інституційна основа ринкової економіки [1, с. 31]. Слід зазначити, що договір у господарському праві відповідає загальнотеоретичному його розумінню як угоди сторін про встановлення, зміну й припинення прав і обов'язків [2, с. 120; 3, с. 53]. Він характеризується: а) вільним волевиявленням учасників; б) їх згодою за всіма істотними аспектами договору; в) рівністю сторін; г) наявністю юридичних гарантій свого виконання; г) взаємною відповідальністю сторін за невиконання прийнятих зобов'язань [4, с. 28].

Отже, договір у господарському праві може: 1) конкретизувати норми господарського права; 2) доповнювати регулювання, межі якого окреслені нормами господарського права, що прямо вказують на врегулювання відносин шляхом досягнення згоди між їх учасниками та її закріплення в договорі; 3) встановлювати права та обов'язки, відмінні від тих, що передбачені нормами господарського права, у випадках, коли це прямо допускається.

Водночас залишається дискусійним питання щодо того, якими можуть бути наслідки невстановлення в договорі окремих його умов, які закон визначає як істотні.

Метою цієї статті є визначення юридичних наслідків невстановлення ціни в тексті господарського договору, а також можливих способів її зазначення сторонами господарсько-правового зобов'язання. Доктринальне опрацювання цього питання дозволить забезпечити єдність судової практики.

Виклад основного матеріалу. Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами в передбаченому законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів цього виду, а також умови, до яких на вимогу однієї зі сторін повинна бути досягнута згода. При цьому ціна договору може бути зафіксована в його основному тексті або в додатках до нього, які вважаються невід'ємною частиною договору. Якщо договір укладено шляхом обміну листами, у тому числі електронними, факсами, телеграмами, то умова про узгоджену ціну має бути прописана в одному з таких документів. З них має чітко слідувати, що умова про ціну була узгоджена з контрагентом. На цей факт може вказувати конклюдентна дія сторони, наприклад, оплата товару.

Так, в одній зі справ, де ключовим є питання щодо можливості визначення ціни не в основному тексті договору, суд виходив із такого: «Згідно з положеннями ч.ч. 1, 7 ст. 179 Господарського кодексу України (далі – ГК України) майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями. Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів».

Положеннями ст.ст. 638, 639 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачено, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, до яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому цим Кодексом, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України.

Посилання позивача на те, що умови договору, відповідно до яких сторони дійшли згоди про те, що вартість послуг за договором встановлюється в процентному співвідношенні, встановлені всупереч вимогам ч.ч. 1, 2 ст. 189, ч. 2 ст. 198 ГК України, не заслуговують на увагу, оскільки, як правомірно зазначив відповідач, сторони в спірних пунктах погодили спосіб трансформації процентного вираження вартості послуг у тверду грошову суму, виражену в гривнях та зазначену в рахунках, виставлених для оплати за надані послуги. Заборони для визначення в такий спосіб вартості передбачених умовами договору послуг зазначені вище норми не містять. Не містять такої заборони й норми глави 63 ЦК України, якими регулюються взаємовідносини сторін за договором про надання послуг, яким за своєю правовою природою є спірний договір» [5].

У судовій практиці також можна знайти приклади, коли договір передбачає, що «ціна, асортимент та кількість палива визначається (узгоджується) сторонами в момент заправлення, відповідно до діючої ціни на АЗС (ціна реалізації за безготівковим розрахунком). Загальною сумою договору є вартість палива, отриманого протягом дії договору й зазначена в накладних (актах) [6].

Також допускається, щоб сторони в договорі визначили формулу, за якою розраховується ціна кожної конкретної партії товару, базовим показником якої є ціна (валюта) підприємства-виробника. При цьому розрахунок ціни повинен здійснюватися виключно з використанням еквіваленту ціни в національній валюті України, що відповідає вимогам чинного законодавства України [7].

Слід зазначити, що положення цивільного законодавства з точки зору визначення істотних умов договору не відрізняються від наведених в ГК України. Тобто ЦК України ціну не називає істотною умовою будь-якого договору. Немає такої вимоги навіть щодо договору купівлі-продажу.

Водночас в юридичній науці можна зустріти інші висновки. Наприклад, в окремих дослідженнях [8, с. 133] зазначається, що істотними умовами договору є ті умови, без погодження яких договір взагалі не вважається укладеним. Істотні умови договору визначаються в законі, разом з тим ними можуть стати будь-які умови, на погодженні яких налягає та чи інша сторона. Так, для договору купівлі-продажу істотними умовами виступають предмет і ціна. Для договору майнового найму, окрім предмета й ціни, істотною умовою є також строк договору. Договір про постачання продукції виробничо-технічного призначення серед істотних умов договору називає якість, асортимент тощо. Істотні умови договору відображають природу договору, відсутність будь-якої з них не дає змоги сторонам виконати зобов'язання, що покладаються на них за договором. Зокрема, відсутність у договорі купівлі-продажу ціни позбавляє його сенсу. Цей висновок є застосовним до багатьох видів цивільно-правових договорів, наприклад, оренди (ч. 1 ст. 762 ЦК України), транспортного експедитування (ст. 931 ЦК України), доручення (ч. 2 ст. 1002), комісії (ч. 3 ст. 1013 ЦК України). Разом з тим, умова про ціну договору не є обов'язковою для договорів міни, дарування, зберігання, позики.

Вважаємо за необхідне погодитись з такими висновками. Дійсно, договір купівлі-продажу без ціни втрачає сенс, але таку ситуацію слід відрізняти від тих випадків, коли відсутність ціни в тексті договору не означає відсутності ціни за договором. Відповідно до ч. 4 ст. 632 ЦК України, якщо ціна

в договорі не встановлена і не може бути визначена, зважаючи на його умови, то вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору.

Також в ч. 3 ст. 180 ГК України передбачено, що при укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Стосовно ціни ч. 2 ст. 189 ГК України дублює цей припис, додатково вказуючи, що «ціна є істотною умовою господарського договору».

Як бачимо, ГК України ціну будь-якого господарського договору називає його істотною умовою. Але, на наш погляд, припис ч. 3 ст. 180 ГК України щодо обов'язкового погодження ціни при укладенні господарського договору має тлумачитися таким чином, що ціна повинна бути визначеною тільки якщо це відповідає суті зобов'язання, а саме: зобов'язання має полягати у сплаті відповідної суми коштів, які відповідають ціні договору.

Як аргумент на користь подібного висновку можемо також навести той факт, що рамковий (генеральний) договір майже ніколи не містить умови про ціну. Слід погодитись з В. Мілаш, яка зазначає: «згідно з ч. 3 ст. 180 ГК України при укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору [9, с. 134]. Якщо виходити з поширення дії означених законодавчих положень на рамковий договір, то за відсутності, приміром ціни, означений договір слід визнавати неукладеним. Утім на сторінках науково-практичних видань неодноразово зверталась увага на те, що ч. 3 ст. 180 ГК України в частині ціни як істотної умови господарського договору слід застосовувати тільки до тих договорів, за якими одна сторона зобов'язана сплатити іншій певну грошову суму. Отже, оскільки рамковий (генеральний) договір безпосередньо не породжує обов'язку постачання товару (надання послуг, виконання робіт), встановлення ціни не створює прав і обов'язків сторін такого договору».

У цьому аспекті важливо відзначити, що цивільне законодавство таку вимогу (щодо ціни як істотної умови) до договорів не висуває, а в загальному випадку обмежується вказівкою на необхідність погодження лише предмету договору. Це суттєво відрізняє в аспекті «істотності» ціни регулювання господарських та цивільно-правових відносин. Відсутність ціни цивільно-правового договору може бути заповнено в спосіб, який визначено в ЦК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 632 ЦК України, якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена з його умов, то ціна визначається із тих цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Таке правило застосовується навіть по відношенню до договорів, в яких здавалося б ціна має бути істотною умовою. Наприклад, щодо договору купівлі-продажу ч. 1 ст. 681 ЦК України передбачає, що покупець зобов'язаний оплатити товар за ціною, встановленою в договорі купівлі-продажу, або, якщо вона не встановлена у договорі і не може бути визначена, виходячи з його умов, за ціною, що визначається відповідно до ст. 632 ЦК України.

Окремими авторами відстоюється позиція [10, с. 405], згідно з якою недодержання сторонами обов'язку зазначення ціни повинно тягнути за собою визнання договору неукладеним (таким, що не відбувся) і застосування відповідних правових наслідків. Але одночасно із цим вони закликають врахувати положення ст. 632 ЦК України і роблять висновок: «таким чином, з точки зору стабільності господарських зв'язків визначення умови про ціну як істотну для всіх господарських договорів є надто категоричним. За відсутності ціни в договорі визнавати його неукладеним доцільно було б тоді, коли ціна не може бути визначена в наведений вище спосіб (наприклад, при укладенні ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності або договорів комерційної концесії з огляду на унікальність нематеріальних об'єктів – результатів творчої діяльності)».

Маємо відзначити, що судова практика з цього питання також віддає перевагу положенням ЦК України (див. постанову Вищого господарського суду України від 13 травня 2015 р. у справі № 910/21594/14 [11], рішення господарського суду міста Києва від 13.05.2015 р. у справі № 910/28243/143а [12], господарського суду Черкаської області від 26 листопада 2015 р. у справі № 925/310/15 [13], господарського суду м. Києва від 20 листопада 2014 р. у справі № 910/19891/14 [14] та ін.).

Отже, коли йдеться про ціну господарського договору, зокрема, про ч. 3 ст. 180 ГК України щодо обов'язкового погодження ціни, слід враховувати, що ціна не обов'язково повинна бути визначена на момент укладання договору, але вона може бути визначена відповідно до умов договору на момент виникнення відповідного зобов'язання. Так, ВГСУ в постанові від 19 лютого 2013 р. у справі № 5011-6/9364-2012 [15] зазначає, що спірним пунктом договору сторони чітко визначили формулу, за якою розраховується ціна кожної конкретної партії товару, що відповідає вимогам чинного законодавства України, а також, враховуючи принцип свободи договору, встановлений ст. 627 ЦК України, колегія суддів погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність правових підстав для визнання спірного пункту договору недійсним. Зазначимо також, що відсутність істотної умови не робить договір недійсним, але може призвести до неукладання договору. Аналогічні висновки зроблені Вищим господарським судом України в Постанові від 28.12.2015 р. у справі № 906/188/15 [16].

Не менш важливою в цьому контексті є правова позиція Верховного Суду України від 10 лютого 2009 р, за якою виконання договору сторонами не дає підстав вважати цей договір неукладеним. Вказана обставина також виключає можливість застосування до спірних правовідносин ч. 8 ст. 181 ГК України, відповідно до приписів якої визнання договору як неукладеного (такого, що не відбувся), може мати місце на стадії укладання господарського договору, у разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних його умов, а не за наслідками виконання договору сторонами [17]. Тому цілком можна погодитися з п. 2.6 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 р. № 11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» [18], в якому зазначено: господарським судам необхідно враховувати, що визнання договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Отже, якщо дії сторін свідчать про те, що оскаржуваний договір фактично було укладено, суд має розглянути питання щодо відповідності його вимогам закону. Це правило не стосується випадків, коли для вчинення правочину необхідними є його державна реєстрація або нотаріальне посвідчення, оскільки за відсутності відповідної реєстрації чи посвідчення договір у будь-якому разі не вважається укладеним.

Список використаних джерел:

1. Aristides N. The Foundations of a Market Economy: Contract, Consent, Coercion / Yulie and Hatzis Foka-Kavaliaraki, N. Aristides // *European View*. – 2009. – Vol. 9. – No. 1. – P. 29–37.
2. Луць В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. Луць // *Приватне право*. – 2013. – № 1. – С. 118–128.
3. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Луць // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. – 2009. – № 2. – С. 52–55.
4. Тихомиров Ю. А. Договор как регулятор общественных отношений / Ю. А. Тихомиров // *Правоведение*. – 1990. – № 5. – С. 28.
5. Постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 30.01.2012 р. у справі № 11/5005/15794/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21436059>.
6. Рішення господарського суду Донецької області від 29.09.2015 р. у справі № 905/1603/15 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51937942>.
7. Постанова Вищого господарського суду України від 19.02.2013 р. у справі № 5011-6/9364-2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29482124>.
8. Бірюков І. А. Цивільне право України. Загальна частина : Навчальний посібник / І. А. Бірюков, Ю. О. Заїка. – К. : КНТ, 2006. – 480 с.
9. Мілаш В. Рамковий (генеральний) договір у сфері господарювання / В. Мілаш // *Вісник Академії правових наук України*. – 2011. – № 2. – С. 132–140.
10. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України [Текст] / В. І. Андрейцев [та ін.] ; заг. ред. В. К. Мамутов ; Академія правових наук України. Відділення екологічного, господарського і аграрного права. – К. : Юрінком Інтер, – 2004. – 687 с.
11. Постанова Вищого господарського суду України від 13 травня 2015 р. у справі № 910/21594/14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44290253>.
12. Рішення господарського суду м. Києва від 13 травня 2015 р. у справі № 910/28243/143 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44315873>.
13. Рішення господарського суду Черкаської області від 26 листопада 2015 р. у справі № 925/310/15 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54355124>.
14. Рішення господарського суду м. Києва від 20 листопада 2014 р. у справі № 910/19891/14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41754243>.
15. Постанова Вищого господарського суду України від 19 лютого.2013 р. у справі № 5011-6/9364-2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29482124>.
16. Постанова Вищого господарського суду України від 28 грудня 2015 р. у справі № 906/188/15 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54781239>.
17. Рішення Верховного Суду України від 10 лютого.2009 р. (витяг) // *Рішення Верховного Суду України*. – 2009. – № 2. – С. 68-71.
18. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 р. № 11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» // *Вісник господарського судочинства*. – 2013. – № 4. – С. 22.